

ORTADOĞU'DA DİKTATÖRLÜK SONRASI SEÇİM SİSTEMİ TASARIMI: MISIR VE IRAK

Burak COP*

Özet

Bu makalede Ortadoğu'da diktatörlük rejimi sonrası geçiş döneminde seçim sistemi tasarımı bağlamında Irak ve Mısır incelenmektedir. Bu ülkelerde rejim değişikliğini serbest ve adil seçimler izlemiştir. Ancak her iki ülke de 2014 sonu itibarıyla büyük bir belirsizlik içinde bulunmaktadır. Irak'ta seçim sistemi, orantısallığı yüksek oranda gözeten bir şekilde tasarlanmıştır. Bu, ülkedeki farklı mezhepsel ve etnik kimliklerin parlamentoda adil biçimde temsilini sağlamış, ancak bir yandan da siyasal gruplaşmaların etnik/mezhepsel kimliklerin izdüşümü olmasına yol açmıştır. Mısır'da ise nispi temsilin uygulandığı çevrelerden orantısız bir sandalye dağılımı çıkmış, ancak dar bölgelerde İslamcılar oy oranlarından daha yüksek oranda sandalye kazanmıştır. Bu da parlamentoda net bir üstünlük sağlamalarına katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Seçim Sistemleri, Seçim Sistemi Tasarımı, Demokrasiye Geçiş, Mısır, Irak

POST-DICTATORSHIP ELECTORAL SYSTEM DESIGN IN THE MIDDLE EAST: THE CASES OF EGYPT AND IRAQ

Abstract

This article analyses Egypt and Iraq in the context of the electoral system design during the post-dictatorial transition process. Regime changes in both countries were followed by free and fair elections. However, as of late 2014 both countries are in a heavy state of uncertainty. The Iraqi electoral system was designed so as to materialize a high level of proportionality. On the one hand, this made the fair representation of different ethnic, religious and sectarian groups in the parliament possible. On the other, it made political groupings nothing but the reflection of the ethnic and sectarian identities. In the districts where the PR applied in Egypt the seat distribution proved to be proportional, however in the single member districts the Islamists won a much larger proportion of seats than their vote share. This contributed to their dominance in the parliament.

Keywords: Electoral Systems, Electoral System Design, Democratic Transition, Egypt, Iraq

* Yrd.Doç.Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi,
b.cop@iku.edu.tr

Bu makalenin yazımındaki çok önemli katkılarından dolayı meslektaşım Düzgün Arslantaş'a teşekkürü bir borç bilirim.

Giriş

Seçim sistemi tercihleri ve değişiklikleri üzerine incelemeler, karşılaştırmalı siyaset bilimi literatüründe 1990'lı yıllarla beraber popüler oldu. Köklü bir demokrasi geleneğine sahip ülkelerde seçim sistemi değişiklikleri, demokrasiye İkinci Dünya Savaşı ertesinde ya da 1970'li yıllarda geçen ülkelere göre daha seyrek gerçekleşmiştir. Bu koşullar altında, seçim sistemi değişimlerinin neden ve sonuçlarını inceleyen araştırmalar Güney Avrupa rejimlerine özel bir önem vermiştir.¹ 1990'larla beraber, özellikle eski Doğu Bloku ülkelerinde, üçüncü demokratikleşme dalgası olarak adlandırılabilir dönemin (ilk ikisi 1945-sonrası ve 1970'lerdir) bir tezahürü olarak seçim sistemi tasarımı önem kazandı. 1990'ların ikinci yarısı ve 2000'lerin ilk yarısında seçim sistemi tasarımı konu eden çalışmaların önemli bir kısmı eski Doğu Bloku ülkelerini ele almaktadır.² Buna ek olarak, çoğunlukçu sistemlerin veya nispi temsil sistemlerinin çeşitli dezavantajlarından dolayı çok sayıda ülke özellikle 1993 yılından itibaren karma sistemlere geçmeye başlamıştır. Söz konusu ülkeler arasında her 3 demokratikleşme dalgasının herhangi birinde demokrasiyle tanışmış olanlar olduğu gibi, Yeni Zelanda gibi bir "köklü demokrasi" de vardır. 1990'larda karma sistemlerin yaygınlaşması, hâlihazırdaki üçüncü dalgadan kaynaklı seçim sistemi tercihleriyle beraber çok sayıda "vaka" ortaya çıkarmış, seçim sistemi tasarımı da siyaset biliminde geçmişe oranla daha popüler bir alan haline gelmiştir.³

İsrail dışındaki Ortadoğu ülkeleri ise, demokratik rejimler olarak kabul edilmediklerinden,⁴ seçim sistemleri genellikle incelenmeye değer bulunmamıştır. Bunun nedeni, seçimlerin serbest ve adil olmadığı bir rejimde seçim sisteminin niteliklerinin herhangi bir önem arz etmiyor oluşudur. Bu bağlamda, tamamına yakını diktatörlük rejimiyle yönetilen Ortadoğu ülkeleri, karşılaştırmalı siyasal sistemler üzerine yapılan incelemelerin bilhassa seçim sistemlerini konu alanlarında kapsam dışı bırakılmıştır.⁵

¹ Örneğin bkz. Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter ve Laurence Whitehead (eds.), *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe* (Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1986); Lauren M. McLaren, *Constructing Democracy in Southern Europe: A comparative analysis of Italy, Spain, and Turkey*; Josep M. Colomer (ed.), *Handbook of Electoral System Choice* (Hampshire ve New York: Palgrave Macmillan, 2004), ss. 237-264.

² Örneğin bkz. Josep M. Colomer, 'Strategies and Outcomes in Eastern Europe', *Journal of Democracy*, 1995, Cilt 6, No. 2; Jacqueline Hayden, *The Collapse of Communist Power in Poland: Strategic misperceptions and unanticipated outcomes* (Oxonand New York: Routledge, 2006); Josep M. Colomer (ed.), *Handbook of Electoral System Choice* (Hampshire ve New York: Palgrave Macmillan, 2004), ss. 309-397; Olga Shvetsova, 'A survey of post-communist electoral institutions: 1990-1998', *Electoral Studies*, 1999, Cilt 18.

³ Karma sistemin çeşitli türlerini benimseyen rejimleri inceleyen kapsamlı bir çalışma için bkz. Matthew Soberg Shugart ve Martin P. Wattenberg, *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* (New York: Oxford University Press, 2001).

⁴ Freedom House adlı uluslararası kuruluşun, karşılaştırmalı siyaset bilimi çalışmalarında da sıklıkla kıstas kabul edilen, dünya ülkelerini 'özgür olmayan', 'kısmen özgür' ve 'özgür' olarak kategorize ettiği ve 1972'den beri düzenli olarak yayımladığı raporlarında Türkiye ve İsrail dışında hiçbir Ortadoğu ülkesi asla 'özgür' ülkeler arasında yer alamamıştır. Türkiye de en son 1980 yılında 'özgür' olarak nitelendirilmiş ve o tarihten 2014'e kadar her sene 'kısmen özgür' olarak tanımlanmıştır (Ancak Türkiye'nin özgürlük puanlarında yıldan yıla kimi inişler ve çıkışlar gerçekleşebilmektedir) (bkz. *Freedom House*, 'Freedom in the World: Country Ratings', <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world#.VHK-aMnpz8Q> (son erişim tarihi: 24/11/2014).

⁵ Söz gelimi Arend Lijphart'ın 27 farklı siyasal rejimi [*Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990* (New York: Oxford University Press, 1994)] ve akabinde 36 farklı siyasal rejimi [*Patterns of Democracy* (New Haven: Yale University Press, 1999)] karşılaştırıp incelediği eserlerinde İsrail

“Arap Baharı” diye adlandırılan ve Tunus’tan başlayarak tüm Arap coğrafyasına yayılan süreç ise pek çok ülkede diktatörlük rejiminin halk ayaklanmasıyla yıkılması sonucunu doğurdu. 2010’un son günlerinde başlayan bu yeni dönem hemen hemen bütün Arap ülkelerini farklı derecelerde etkiledi. Bu ülkelerin hepsinde irili ufaklı halk eylemleri oldu, kitleler mevcut yönetimlere dair hoşnutsuzluklarını farklı şekillerde dile getirmeye başladı ve her rejimin bu eylemliliğe tepkisi farklı oldu. Rejimi değişen veya iç savaşa sürüklenen ülkeler olduğu gibi, komşu ülke askeri kuvvetlerinin müdahalesiyle bastırılan ayaklanmaların yaşandığı, rejimi sarsacak seviyeye erişmese de belli bir yoğunluk (hatta süreklilik) kazanan gösterilerin meydana geldiği ve sürekli gösteriler düzenlenmesi biçiminde tezahür etmese de halkın süregiden hoşnutsuzluğunun giderilemediği örnekler söz konusudur.

Arap ülkelerindeki kitlesel eylemlilik 2010’un Aralık ayında Tunus’ta başladı, kısa sürede yayıldı ve 2011 Arap Baharı’nın “en uzun yılı” oldu. Siyasal ve toplumsal altüst oluşun en yoğun yaşandığı yıl 2011’di. Tunus’un ardından Mısır ve Libya’nın rejimleri devrildi, Suriye iç savaşa sürüklendi, Yemen’de rejim değişikliğine yakın bir değişim yaşandı ve pek çok ülkede irili ufaklı ayaklanma ve gösteriler düzenlendi. Kısa sürede siyasi içerik kazanıp rejimi hedef almaya başlasa da, gösteriler genelde ilkin ekonomik koşulları, yolsuzlukları ve yozlaşmışlığı protesto amaçlıydı. Kısa sürede içeriği derinleşen ve yaygınlaşan gösteriler, katılımcıları ve dile getirilen talepler açısından da heterojen bir görüntü vermekteydi. Mısır’dan Ürdün’e, Yemen’den Suriye’ye farklı siyasi gruplardan, farklı etnik/dinsel/mezhepsel kimliklerden ve farklı sınıflardan insanlar meydanları doldurdu.

Arap Baharı adı verilen sürecin bir diğer önemli boyutu da İslamcı siyasetin yükselişidir. Çoğu Müslüman Kardeşler çizgisindeki İslamcı hareketler Mısır ve Tunus’ta iktidara gelmiş, Ürdün’de rejimi zorlamaya başlamış, Suriye’de “Özgür Suriye Ordusu” (ÖSO) vasıtasıyla iç savaşın tarafı olmuş ve olası bir rejim değişikliğinde bu ülkenin kaderinde söz sahibi olma şansını yakalamıştır. İran dışında hepsi Arap ülkesi olan 14 Ortadoğu ülkesindeki siyasal gelişmeleri belli başlıklar altında inceleyip kategorize eden Byman, bunların 10’unda İslamcılarının nüfuzunda artış olduğuna işaret etmekte, Suriye’nin de gelişmelerin seyrine göre 11. ülke olabileceği tespitini yapmaktadır.⁶

Bununla beraber İslamcılışma dalgası 2013’ten itibaren kesintiye uğramıştır. Mısır’da Müslüman Kardeşler’in (MK) adayı olarak cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Mursi, MK karşıtı milyonlarca Mısırlının sokak gösterilerinden güç alan ordu tarafından Temmuz 2013’te devrilmiştir. Tunus’ta ise 26 Ekim 2014’te yapılan genel seçimde İslamcı Ennahda, laik Nida Tunus’un ardından ikinci olarak seçimi kaybetmiştir. Suriye iç savaşında ise laik niteliği ağır basan Baas rejimiyle savaşan İslamcı güçler “ılımlı” (ÖSO gibi) ve köktenci (İŞİD, Nusra vd.) olarak kabaca iki gruba ayrılmış, bu gruplarda yer alan örgütler birbirleriyle de savaşmaya başlamıştır. 2014 sonu itibarıyla uluslararası

dışında herhangi bir Ortadoğu ülkesi dikkate alınmamıştır. Her iki kitapta Türkiye de yok sayılmıştır.

⁶ Daniel Byman, ‘Regime Change in the Middle East: Problems and Prospects’, *Political Science Quarterly*, 2012, Vol. 127, No. 1, s. 27.

kamuoyundaki genel kanaat ise Baas rejiminin, ülkenin bir kısmında kontrolü kaybetmiş olsa da, yıkılmayacağı yönündedir.

Bu makalede Ortadoğu’da diktatörlük rejimi sonrası geçiş döneminde seçim sistemi tasarımı bağlamında iki örnek vaka; Irak ve Mısır incelenecektir. Irak’ta Saddam Hüseyin’in mutlak liderliğindeki Baas diktatörlüğü 2003’teki ABD-İngiliz işgaliyle, Mısır’da ise Hüsnü Mübarek’in diktatörlük rejimi Ocak-Şubat 2011’deki halk ayaklanmasıyla yıkılmıştır. Her iki ülkede de, rejim değişikliğini serbest ve adil seçimler izlemiştir. Ancak her iki ülke de 2014 sonu itibarıyla büyük bir belirsizlik içinde bulunmaktadır. Irak’ta IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) adlı örgütMusul başta olmak üzere ülkenin kuzeyinde geniş bir bölgeyi işgal etmiştir ve Irak’taki çatışmalar böylece Suriye iç savaşıyla “birleşmiştir”. Yakın bir gelecekte Irak’ın toprak bütünlüğünü koruyabileceği dahi şüphelidir. Mısır’da da demokrasiye geçiş denemesi 2013’teki darbeye kesintiye uğramıştır. Her iki ülkede de, Saddam ve Mübarek dönemlerinden farklı olarak serbest ve adil seçimler yapılmış olmasına rağmen yaşanan yoğun siyasi istikrarsızlık incelenmeye değerdir.

Seçim Sistemlerinin Önemi ve Sınırları

Seçim sistemi, bir ülkede demokratik anayasa yapmaya soyunan aktörlerin ele aldığı en önemli iki konudan biridir (Diğer konu da rejim tipidir, yani rejimin parlamenter mi yoksa başkanlık sistemi mi olacağıdır).⁷ Kökten siyasi dönüşüm geçirmiş olan, geçirmekte olan ve geçirmesi muhtemel olan Arap ülkelerinde de seçim sisteminin nasıl olması gerektiği önem arz etmektedir. Seçim sisteminin nitelikleri; bu ülkelerde siyasal sistemin çoğulculuğuna, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına, kadın haklarına, azınlık dini, mezhebi ve etnisitesine mensup insanların ayrımcılığa uğramayarak siyasal sisteme katılabilmelerine doğrudan etki edecektir. Seçim sistemi ne kadar orantısız (partilerin oy oranlarıyla meclisteki sandalye oranlarının birbirine yakın olması bağlamında) olursa bu sayılan başlıklarda olumlu bir manzarayla karşılaşılması o denli olasıdır. Ancak seçim sistemi bunu tek başına garantilemez. Toplumsal ve ekonomik koşullardan dolayı bir ülkede pekâlâ demokratik rejimin ve ulusal bütünlüğün korunması çok zor olabilir. Böylesi bir durumda kurumsal mühendisliğin sunabileceği olanakların da sınırları vardır.

Seçim sistemi önemli bir müessese olmakla beraber, etkisinin bir takım sınırları vardır. Her şeyden evvel belirtmek gerekir ki bir siyasal rejimde uygulanan seçim sisteminin orantısız (yani adil) ve içerici olması, o rejimin demokratik olarak nitelenebilmesini garantilemez. İfade ve örgütlenme hürriyetlerinin yeterince gelişmiş olması, muhalefetin medyaya erişiminin engellenmemesi ve diğer bir dizi faktör de bu bağlamda çok önemlidir. Bu unsurların zayıf olması rejimin demokratik niteliğini sakatlayabilecek niteliktedir. Ayrıca, seçim sistemi ne kadar orantısız olursa olsun, seçimlerin serbest ve adil bir şekilde yapılması ilkesinin ihlali anlamına da gelir.

Seçim sisteminin sınırları başlığında dile getirilmesi zaruri bir diğer konu da,

⁷ Arend Lijphart’tan aktaran David. M. Farris, ‘Constituting Institutions: The Electoral System in Egypt’, *Middle East Policy*, Vol. XIX, No. 1, Spring 2012, s. 141.

seçimlerin adil ve serbest bir ortamda gerçekleşmesi için, “oyların meclisteki sandalyelere tercümesi”⁸ anlamına gelen ‘seçim sistemi’nin dışında da seçimlere dair önemli kural ve uygulamaların varlığıdır. Bunların arasında seçmen kayıtlarının sağlıklı bir yapıda olması, seçimi organize edecek kurumun yürütmeden bağımsız faaliyet göstermesi, seçim güvenliğinin yargısal denetim altında olması (ve tabii yargının yürütmeden bağımsız olması), keza seçimlerin uluslararası gözlemcilerin gözetimine açık olması gibi hususlar bulunmaktadır.

Seçim sistemlerinde iki ana “aile”, çoğunlukçu sistemler ve nispi temsildir. Bu iki ana kategorinin çeşitli unsurlarını farklı kombinasyonlarla harmanlayan bir üçüncü kategori de karma sistemlerdir. Çoğunlukçu sistemler ve nispi temsil sistemleri, doğrudukları sonuçlar itibariyle, ters yönlere bakmaktadır: Çoğunlukçu sistemler siyasi bireylerin temsilini, nispi temsil ise siyasi partilerin temsilini teşvik eder. Çoğunlukçu sistemler tek parti hükümetlerini, nispi temsil ise koalisyon hükümetlerini teşvik eder. Çoğunlukçu sistemler coğrafi temsili (yani belli bir seçim çevresinin temsilini) güçlendirirken, nispi temsil partilerin orantısal temsilini güçlendirir.⁹

İngiltere ve geçmişte İngiltere’nin kolonisi olmuş az sayıda ülke dışında, demokratik dünyada ya nispi temsili ya da karma sistemin çeşitli varyeteleri uygulanmaktadır. 20. Yüzyıl’ın ilk yarısından beri dünyadaki genel eğilim orantısallığı düşük sistemlerden daha adil sistemlere geçme yönündedir. Yüz yılı aşkın bir sürede demokratik ülkelerde çoğunlukçu sistemden nispi temsile veya karma sisteme geçilen vaka sayısı 40 iken, yalnızca 7 vakada nispi temsilden çoğunluk sistemine geçilmiş, 6 vakada ise nispi temsilden karma sisteme geçilmiştir.¹⁰ (Burada belirtmek gerekir ki karma sistemlerin popülerleşmesi görece yeni bir olgudur; 1990’ların ilk yarısında başlamıştır).

Irak: Hem Temsilde Adaleti, Hem de Ulusal Bütünlüğü Koruma Kaygısı

2003’te ABD öncülüğündeki güçler Irak’ı işgal etti ve ABD’nin geçiş dönemi yapılandırmasının da etkisiyle patlak veren iç savaş (2003-2006) sonucu 100 binden fazla Iraklı yaşamını yitirdi.¹¹ Mezhepler arası boğazlaşma niteliğindeki bu iç savaşın tarafları Şiiilerin egemenliğindeki merkezi hükümete bağlı güçler, geçiş sürecine muhalif Şii gruplar, gene aynı şekilde geçiş sürecine muhalif Sünni gruplar, Irak’a yurtdışından giren El Kaide unsurları ve ülkedeki aşiretlerdi. İç savaş monoblok iki cephenin çarpışması şeklinde gerçekleşmemiş, aynı mezhepten insanlar da birbirleriyle savaşmış ve kimi aşiretlerin zaman içinde saf değiştirmesi (en azından politikalarını değiştirmesi) söz konusu olmuştur.¹²

⁸ Arend Lijphart, *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990* (New York: Oxford University Press, 1994), s. 12.

⁹ Ceesvan der Eijk, Mark N. Franklin, *Elections and Voters* (Basingstoke: PalgraveMacmillan, 2009), s. 70.

¹⁰ Josep M. Colomer, ‘The Strategy and History of Electoral System Choice’, *Handbook of Electoral System Choice*, Josep M. Colomer (ed.) içinde, (Hampshire and New York: Palgrave Macmillan, 2004), s. 55-56.

¹¹ Safa Rasul al-Sheikh ve Emma Sky, ‘Iraq since 2003: Perspectives on a Divided Society’, *Survival*, Vol. 53, No. 4, August-September 2011, s. 119.

¹² İç savaşın gidişatı ve sönümlenmesi hakkında bkz. a.g.e., s. 119-131.

İşgalden dört ay sonra ABD tarafından oluşturulan Irak Hükümet Konseyi, etnisite ve mezhep temelli kotalara dayalı bir yapıya sahipti. 25 üyeli konseyde sadece 5 Sünni vardı ve çoğunluğu oluşturan Şiiler arasında, ülkede güçlü bir politik aktör olan Sadr hareketinden kimse yoktu. Yeni kurulmakta olan devletin diğer kurumlarında da hâkim olan bu kota sistemi kimlik siyasetini güçlendirmiş ve hem Sünnilerin hem de Amerikan karşıtı Sadrcı Şiilerin, mezhepsel ayrılıkları kışkırtarak bir “böl ve yönet” politikası gütmekle suçladıkları ABD’ye güvensizliklerini arttırmıştır. Yeni kurulan siyasi partilerin güçlü olanları arasında mezhep-ötesi, laik bir parti de bulunmamaktaydı. ABD ve Irak’taki işbirlikçilerince yürürlüğe sokulan Baassızlaştırma (“De-Baathification”) politikası Sünniler tarafından bir “Sünnisizleştirme” programı olarak okunmaktaydı.¹³

ABD’nin söz konusu toplumsal çözülmedeki rolü, siyasi ve idari mevkileri mezhepsel ve etnik kimliklere göre dağıtmasından ibaret değildi. Bölgeyi yeterince tanımadığı anlaşılan Amerikalı yetkililer ve uzmanlar, tüm Sünnilerin Baasçı olduğu gibi hatalı bir görüşe de sahipti ve Baassızlaştırma politikası gerçekten de pek çok Sünni’nin tasfiyesi şeklinde vücut buldu.¹⁴

Ülke 2005 Ocak’ındaki Saddam sonrası ilk seçime doğru giderken, iki yıldan az bir sürede yeterlisosyo-politik tabanı oluşturamayan Şii İslamcı partiler, seçmeni mobilize etmek için dinsel ağlara başvurdular. Bu duruma Sünni siyasetçiler de aynı şekilde mezhepsel kimlik üzerinden seçmen desteği oluşturarak yanıt verdiler. Şii, Sünni ve Kürt partileri kimlikler üzerinden kendilerini var ettiler.¹⁵

Ocak 2005’teki genel seçim Sünniler tarafından boykot edildikten sonra aynı yılın Aralık ayında yenilendi. İlk üç sırayı Şii İslamcı partilerin ittifakının, KDP ve KYB’den oluşan Kürdistan İttifakı’nın ve Sünni İslamcı partilerin oluşturduğu cephenin aldığı seçimde, Eski Başbakan İyad Allawi’nin liderliğindeki laik karakterli ittifak anca dördüncü sırayı alabildi ve 275 sandalyeden 25’ini kazandı. Sünni ağırlıklı olan ve eski Baasçıların yer aldığı, bununla birlikte laik yanı ağır basan üç küçük parti de toplam 15 milletvekilliği kazandı.¹⁶ Diğer küçük partiler de, başta sayılan “üç büyükler” gibi etnik veya dinsel karakterliydi. Kimliksel aidiyetler üzerinden şekillenen Irak siyasetinde Şiiler başat güç haline gelmişti ve Sünniler yeni kurulan hükümeti İran rejiminin kuklası gibi görmeye başladılar.¹⁷

2006 hem Şubat ayında Şiiler için kutsal olan Samarra şehrindeki el-Askari Camii’nin bombalanması sonucu iç savaşın şiddetlenmesine,¹⁸ hem de yıl sonuna doğru mezhepsel

¹³ A.g.e., s. 120-121.

¹⁴ Dai Yamao, ‘Sectarianism twisted: Changing cleavages in the elections of post-war Iraq’, *Arab Studies Quarterly*, 2012, Vol. 34, No. 1, s. 31.

¹⁵ A.g.e., s. 30-31.

¹⁶ Bkz. a.g.e., s. 29.

¹⁷ Al-Sheikh ve Sky, s. 122.

¹⁸ Yamao, s. 33.

gerginliğin yavaş da olsa azalmaya başlamasına sahne oldu.¹⁹ 2007 başında aynı zamanda Şii İslamcı Dawa Partisi'nin de lideri olan Başbakan Nuri el-Maliki'ye bağlı hükümet güçleri Sadrcı isyancı unsurlara karşı operasyona girişti. Hükümetin Şii aşırı unsurlara karşı harekete geçmesi pek çok Sünni'de yeni Irak'ta kendilerine de yer olabileceği umudunu doğurdu. Zamanla Sünnilerin güvenlik güçlerine dâhil edilmesi arttı ve buna bağlı olarak Sünnilerin yeni rejime güveni de arttı. 2008'de hükümet güçlerinin Basra'da ve Bağdat yakınlarındaki Sadr City'de yürüttüğü operasyonlar Sadrcı milisleri büyük oranda zayıflatırken, Maliki'yi git gide bir ulusal lider haline getirdi.²⁰

Bu gelişmelerin de etkisiyle, 2009 yerel ve 2010 genel seçimleri Irak milliyetçiliğinin ve mezhepsel aidiyetleri aşan laik siyasetin güçlenmesine sahne oldu. Irak halkının büyük kısmında ülkede devasa bir yıkıma ve can kaybına yol açan mezhep savaşına tepki oluşmuş ve halkta ülkenin bölünme olasılığına karşı anti-federalist görüşler güçlenmişti. 2009'un başında yapılan bir kamuoyu araştırması bunu net bir şekilde gözler önüne seriyordu. Katılımcıların yüzde 79'u mezhepler arasındaki ilişkinin uzlaşma ve işbirliğine dayalı olması gerektiğini söylerken, bölünmeden yana olanların oranı yüzde 17'de kalmıştı.²¹

2009 yerel seçimleri öncesinde Başbakan Maliki İslamcı söylemini bir kenara bırakarak halka güvenlik ve ulusal uzlaşma vaat etti.²² Bunu yaparken de güçlü ve merkezi bir iktidarı savunarak Irak milliyetçisi bir söylem kullandı. Hukuk Devleti İttifakı adıyla seçime giren Maliki'nin Dawa Partisi böylece zafer kazandı.²³ Mezhepsel kimliklerin siyasileşmesindeki azalma 2010 genel seçimleriyle devam etti. Eski Başbakan İyadAllawi'nin başını çektiği el-Iraqiyya koalisyonu ve eski İçişleri Bakanı CevadBulani'nin Irak'ın Birliği İçin İttifak grubu seçimlere mezhepler-üstü siyasi aktörler olarak katıldılar.²⁴ Bulani liderliğindeki ittifak 325 sandalyeden 4'ünü elde ederken, el-Iraqiyya tam 91 sandalye kazanarak seçimlerden birinci parti olarak çıktı. Şii ağırlığına rağmen kendini mezhepler-üstü bir hareket olarak taktim eden²⁵ Maliki'nin Hukuk Devleti İttifakı 89 sandalyeyle el-Iraqiyya'yı takip etti.

Allawi'nin bu başarısı aynı zamanda Irak'ta seküler siyasetin bir başarısıydı.²⁶ Allawi'nin mezhepsel kimlikleri aşan geniş bir koalisyon kurabilmesinin sırrı, Yeni Irak'ın güçlü adamı olarak sivrilen Maliki'ye karşı pek çok grubu bir araya getirebilmesiydi. Sonuç olarak pek çok Şii ve Sünni partinin bir araya geldiği bir koalisyon ortaya çıkmıştı ve

¹⁹ A.g.y. ve Al-Sheikh ve Sky, s. 128.

²⁰ Al-Sheikh ve Sky, s. 128-131.

²¹ Yamao, s. 33.

²² Al-Sheikh ve Sky, s. 135.

²³ Yamao, s. 35.

²⁴ Al-Sheikh ve Sky, s. 135.

²⁵ A.g.e., s. 136. Ayrıca bkz. Ernesto H. Braam, 'All Roads Lead to Najaf: Grand Ayatollah Al-Sistani's Quiet Impact on Iraq's 2010 Ballot and Its Aftermath', *Journal of International and Global Studies*, 2010, Vol. 2, No. 1, s. 1-21.

²⁶ Bkz. Yamao, s. 42.

bu türden birlik arayışları yalnızca el-Iraqiyya'ya özgü de değildi.²⁷Amerikan işgali ve bunun sonucu olan yıkımın beraberinde getirdiği sosyo-politik yapıdaki bozulma “tamir olmaya” başlamıştı.

Yine de Irak'ta 2010 seçimleriyle beraber her şey güllük gülistanlık olmadı. Kimi Şii politikacılar seçim sürecinde el-Iraqiyya'yı yıpratmak için bu hareketin bazı üyelerinin eski Baasçılar olduğunu vurgulamış ve Baasçıların iktidara geri dönmesi üzerinden korku senaryoları devreye sokulmuştur. Irak'a yönelik uydudan yayın yapan kimi televizyon kanalları ise Şii partilerini mezhepçilikle suçlamıştır.²⁸

Seçim, ülkede uygulanmakta olan seçim sisteminin orantısallığının yüksek olmasına da bağlı olarak, hiçbir partinin mecliste çoğunluğu elde edememesine yol açmakla kalmamış, aynı zamanda ilk üç sırayı alan partiler birbirlerine yakın sayıda milletvekilliği kazanmıştır: 91, 89 ve 70. Kürdistan İttifakı da 43 sandalyeyle güçlü bir şekilde dördüncü sırayı elde etmiştir. Yeni hükümetin kuruluşu tam bir krize dönüşmüş ve 9 ay sürmüştür.²⁹Sonunda, seçimde az farkla ikinci sırayı alan Maliki bir koalisyon hükümeti kurmayı başarmıştır. Yaşanan bu hükümet krizi Irak'ın ulusal bütünlük konusunda daha kat etmesi gereken yolu olduğunun göstergesiydi.Al-Sheikh ve Sky'a göre, devlette mezhepsel kimliklere dayalı kotalara göre mevkilerin dağıtılması ulusal bir kimliğin oluşmasının önündeki en önemli engeldi ve bu durum birleştirici değil ayrıştırıcı bir rol oynamaktaydı.³⁰

Ülkenin ulusal bütünlüğü açısından asıl endişe verici gelişme ise 2007'den itibaren – her ne kadar yer yer gerilim ve çatışmalar arttığı zamanlar yaşansa da– genel olarak sönümlenme sürecine giren mezhepsel sürtüşmenin 2013 ortalarından itibaren yeniden şiddetli biçimde baş göstermesiydi. 2013'ün ikinci yarısı boyunca her ay yüzlerce insanın yaşamına mal olan bombalı saldırılar, cinayetler ve çatışmalar 2014 başı itibariyle azaldı. Ancak Suriye iç savaşı sayesinde Irak'ın yanı başındaki geniş bir bölgede egemenlik kuran IŞİD Haziran 2014'te Irak topraklarında bir taarruz hareketine girişerek Musul ve çevresini ele geçirdi, böylece hem Kürdistan bölgesini hem de Bağdat'ı tehdit eder bir pozisyona geldi. 2014 sonu itibariyle merkezi hükümet ülkenin önemli bir kısmında egemenliğini kullanamamaktadır ve Irak fiilen üçe bölünmüş durumdadır.

Irak'ın Seçim Sistemi

Irak parlamentosunda 325 milletvekili bulunmaktadır ve bunların 310'u ülke genelindeki 18 seçim çevresinden gelmektedir. Gayrimüslim azınlıklara 8 sandalye ayrılmıştır. 7 vekillik ise, partilerin oy ve sandalye oranları arasındaki orantısallığın güçlendirilmesi amacıyla, seçim çevrelerinden oylarına denk oranda vekil kazanamayan partiler için telafi edicibir mekanizma olarak bir kenara ayrılmıştır. Ayrıca seçmenler açık liste usulüyle oy kullanmakta, yani oy verdikleri partinin listesindeki adaylar arasında da

²⁷ A.g.e., s. 38-40.

²⁸ Al-Sheikh ve Sky, s. 136.

²⁹ A.g.e., s. 136-137.

³⁰ A.g.e., s. 138-140.

tercihte bulunabilmektedirler. Irak'taki seçim sisteminin önemli bir yanı da anayasaya göre mecliste yüzde 25'lik bir kadın kotası bulunmasıdır. Irak'ta uygulanan nispi temsile dayalı seçim sistemi son derece orantısız sonuçlar doğuran, adil bir sistemdir. Gayrimüslim azınlıklar için kota ayrılmış olması da farklı kimliklerin temsili açısından önemlidir.

Irak'ta partiler ülkedeki 18 seçim çevresinin çoğunda seçimlere girmiştir. Kürdistan Özerk Bölgesi'ndeki Dohuk, Süleymaniye ve Erbil'de Kürt partileri dışındaki partilerin büyük kısmı seçimlere girmemekte, Sünni İslamcı partiler de Şii nüfuslu güney bölgelerinde aday göstermemektedir. Ancak bunun dışında hemen her parti her seçim bölgesinde aday çıkarmaktadır. Söz gelimi Kürdistan İttifakı oy oranı yüzde 1'in altında kalsa da Bağdat'ta ve ülkenin güneyinde seçimlere girmiştir. Maliki'nin Hukuk Devleti İttifakı, yüzde 1-2 düzeyinde de oy alsın Ninawa ve Kerkük'te seçime katılmıştır. Kürdistan'da aldığı oy binde 1'den az dahi olsa son seçimden üçüncü çıkan Şii ağırlıklı Ulusal Irak İttifakı Kürt şehirlerinde seçime girmiştir.³¹ Telafi amaçlı 7 sandalye de son seçimde 2-2-2-1 şeklinde, seçimlere giren dört büyük ittifaka dağılmıştır.

Seçimlerin daha adil bir şekilde yapılabilmesi ve siyasitemsiliyetin artırılması amacıyla, 2010 yılında yeni bir Seçim Kanunu kabul edilmiştir. Yeni kanuna göre, parlamentoda Hıristiyanlara 5 koltuk, Yezidilere 1 koltuk ve diğer azınlık gruplarına da iki koltuk ayrılmıştır. Kanunda, 2004 ve 2010 yılları arasında seçmen sayısındaki değişikliğin tam olarak tespit edilememesinden duyulan kaygı geniş yer bulmuştur. Kanunun 7. maddesinde, seçmen sayısındaki değişikliklerin tespit edilmesi amacıyla, ülkedeki nüfus artışının, yerinden edildikten sonra tekrardan Irak'a dönenlerin, tehcir edilenlerin ve diğer demografik faktörlerin incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır.³²

Artık oyların büyük partilere eklenmesi, azınlık kotaları ve Maliki'ye aşırı güç sağlamasından ötürü eleştirilen söz konusu kanun, Irak Yüksek Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunmuş ve iptal edilmiştir. Aralık 2012 tarihinde, yeni bir seçim kanunu kabul edilmiştir. Kanunla gerçekleştirilen en büyük değişiklik, Hare kotası sistemi yerine, Sainte-Lague sisteminin getirilmesidir. Bu sistemin en büyük avantajı, küçük partilerin pastadan aldığı payın artırılmasıdır. Irak'ta seçim barajının da bulunmaması, siyasi bölünmenin önündeki kurumsal engeli azaltıcı bir işlev görmüştür.³³

Mısır: İslamcı Hegemonyaya Karşı Siyasi Çoğulculuğu Koruma Kaygısı

Mısır'da Mübarek döneminde de seçimler yapılmaktaydı, ancak bunlar adil olmaktan çok uzaktı. 1984'ten beri düzenlenen bütün seçimleri Mübarek'in Ulusal Demokratik Partisi'nin (UDP) açık farkla kazandığı açıklandı. UDP'nin meclisin çoğunluğunu

³¹ Irak seçimlerinin bölgelere göre ayrıntılı sonuçları için bkz. Yamao, s. 41.

³² Election Law for the 2010 Council of Representatives Elections, http://www.orsam.org.tr/trUploads/Secimler/1/Dosyalar/2010223_Election%20Law%20for%20the%202010%20Council%20of%20Representatives%20Elections.pdf (son erişim tarihi: 15/07/2015).

³³ Reidar Visser, 'Iraq: Democracy and Electoral Politics in Post-Saddam Era', *Elections and Democratization in the Middle East: The Tenacious Search for Freedom, Justice, and Dignity*, M. Hamad ve K. Al-Anani (ed.) içinde, (New York: Palgrave Macmillan, 2014), s.147.

“kazanarak” çıktığı seçimlerde muhalefet partileri de meclise bazı temsilciler göndermeyi başardı. 1984’ten itibaren yapılan 7 seçimde UDP 300-400 aralığında (bazen 400’den de fazla) sandalye elde ederken, muhalefet de sırasıyla 58, 85, 6, 27, 50, 101 ve 14 vekillik kazandı.³⁴

1980’li yıllarda Müslüman Kardeşler (MK), İslamcı partilerin faaliyetlerini yasaklayan Anayasa maddesi nedeniyle, seçimlere parti olarak değil, ittifak kurduğu partilerin listelerinde kendi adaylarını göstererek girdi. İttifak yapılan partilerin MK adaylarını kabul etmesindeki temel etken, ülkede uygulamada olan yüzde 8 seçim barajı idi. 1984 yılında gerçekleştirilen seçimlere milliyetçi Yeni Vafd Partisi listesinden katılan MK, 58 muhalif vekilin tamamını kazandı. 1987 yılındaki seçimlerde, İslami İttifak listesi altında, Sosyalist İşçi Partisi ve Liberal Parti’yle ittifak kurarak 85 muhalif vekilin 58’ini kazanan MK, 1990’da ise meclise hiçbir temsilci göndermedi.³⁵ MK 1995’te 27 muhalif milletvekilinin 1’ini, 2000’de 50’nin 17’sini, 2005’te 101’in 88’ini kazandıktan sonra son derece hileli geçen Kasım 2010 seçimlerinde parlamentoya temsilci gönderemedi.³⁶ Zaten bu son meclis çok kısa ömürlü olmuş, seçimden iki ay sonra Mübarek devrilmiştir.

2005 seçimleri rejimin demokratikleşmesi açısından ciddi bir fırsattı. Aynı yıl yapılan başkanlık seçimlerinin, reform talebiyle sokağa çıkan halkın, iç ve dış baskıların ve seçim kampanyasında rejim tarafından kullanılan İslamcı tonun etkisiyle MK tarihi bir başarıyla, meclisteki sandalyelerin yüzde 20’sini elde etti.³⁷ Ancak Mübarek rejimi demokratik bir doğrultuda ilerlemek yerine muhalefeti bastırmayı tercih etti. MK’nın 2005’teki başarısının ardından, Mart 2007’de yapılan bir anayasa değişikliğiyle partilerin din üzerinden siyaset yapması yasaklandı. Laik ve demokratik bir rejimde makul görülebilecek böyle bir maddenin Mübarek rejimindeki “tercümesi”, MK’nın önünün kesilmesinden başka bir şey değildi. Söz konusu anayasa değişikliğinin MK’nın legalleşmesinin ve “Çözüm İslam’dadır” gibi sloganları kullanmasının önüne set çekme amaçlı olduğu, genel kabul görmüş bir yorumdur.³⁸

Mübarek’in devrilmesinden iki ay önce yapılan seçimlerin adil olmaması hiç kuşku yok ki rejimin halkın gözündeki gayrı meşruluğunu pekiştiren son etmendir. 2005’te 88 sandalye kazanan MK’nın bu sefer sıfırda kalması halkın bu örgüte desteğinin azalmasından değil, rejimin 2005’ten itibaren MK’nın hareket alanını daraltmak için gösterdiği çabadan kaynaklıdır. Kaldı ki seçim sonuçlarına rejimin kuvvetle muhtemel

³⁴ Bkz. As’ad Ghanem ve Mohamad Mustafa, ‘Strategies of electoral participation by Islamic movements: the Muslim Brotherhood and parliamentary elections in Egypt and Jordan’, *Contemporary Politics*, 2011, Vol. 17, No. 4, s. 402.

³⁵ Dina Shehata, *Islamists and Secularists in Egypt: Opposition, Conflict, and Cooperation* (London: Routledge, 2007), s. 140-43.

³⁶ Ghanem ve Mustafa, s. 402.

³⁷ Noha Antar, ‘The Muslim Brotherhood’s Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications’, *Euromesco Paper*, 2006, No 51: s. 1-33.

³⁸ Ceren Gürseler, ‘Will Elections Bring Change to Egypt?’, *Ortadoğu Analiz*, 2010, Cilt 2, Sayı 19-20, s. 80.

müdahalesinin yokluğunda MK 2005'te 88'den de fazla milletvekili kazanırdı.³⁹

Mübarek döneminden kalma tek olumlu miras olarak mecliste kadınlara belli bir kota ayrılmış olması⁴⁰ görülebilir, ki bu da 2010 gibi geç bir tarihte devreye girdiği için aslında miras niteliği kazanamamış bir düzenlemedir. Mübarek sonrası dönemin ilk seçimlerinde (Kasım 2011-Ocak 2012) meclisteki kadın milletvekili oranının yüzde 2'nin altında kalması⁴¹ kadınların temsiliyeti açısından ciddi bir eksiklik teşkil etmiştir. Kıpti azınlığın temsil sorunu ise Mübarek dönemindeki gibi olmuştur. 2010 seçimlerinde UDP, listelerine yalnızca 10 Kıpti aday alırken (yüzde 1'in biraz üzerinde)⁴², Mısır nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan bu dini azınlık Mübarek sonrası ilk seçimde de sandalyelerin yalnızca yüzde 1.6'sını elde etmiştir.⁴³ Gayrimüslim azınlıkların mecliste temsili hususunda Mısır Irak'ın gerisindedir.

Mısır'ın Seçim Sistemi

1952 yılında gerçekleştirilen Hür Subaylar darbesinin ardından, Mısır'daki tüm siyasi partiler kapatılmıştır. 1976 yılında Enver Sedat, Nasırcı ve solculara karşı muhafazakâr kesimlerin desteğini alabilmek ve Batı'nın sempatisini kazanmak gayesiyle çok partili yaşama geçme girişiminde bulunduysa da başarılı olamamıştır. Çok partili yaşama geçiş, Mübarek döneminde, Vafd Partisi yöneticilerinin açtıkları davayı kazanarak 1984 yılında yapılacak seçimlere katılmaya hak kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Bunu müteakip, 1983 yılında kabul edilen Seçim Kanunu'yla, tek sandalyeli çoğunluk sistemi ("first-past-the-post") yenilenmiş ve parti listeli nispi temsile geçilmiştir. Aynı kanunla seçim çevresi 176'dan 48'e düşürülmüş ve yüzde 8 ulusal seçim barajı getirilmiş, barajı geçemeyen partilerin oylarının ise en büyük partiye transfer edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece bağımsız adayların önü kapatılırken büyük siyasi partiler kayırılmıştır. 1990 yılında Anayasa Mahkemesi, yürürlükteki sistemin bağımsız adayların aleyhine olduğuna hükmetmiş ve 1987 seçimlerini iptal etmiştir. Bu duruma tepki gösteren partiler (Tagammu hariç), 1990 yılında yapılan seçimleri boykot etmiştir. Kararın ardından yapılan değişikliklerle, seçim çevrelerinin sayısı bağımsız adaylarında yarışabileceği şekilde, 48'den 222'ye çıkarılmıştır. Her seçim bölgesindeki 2 koltuktan bir işçi ve çiftçilere, diğeri ise profesyonellere ayrılmıştır. Son tahlilde, halk tarafından seçilen 444 vekile ek olarak Cumhurbaşkanı tarafından atanan 10 vekille birlikte, 454 vekillik parlamento oluşturulmuştur.⁴⁴ Thabet'e göre, seçim bölgelerinde işçi ve çiftçi kotası konulması, alt sınıfların siyasi katılımlarını arttırmaya yöneliktir.⁴⁵

³⁹ Faris, s. 145.

⁴⁰ A.g.e., s. 141.

⁴¹ Mazen Hassan, 'Elections of the People's Assembly, Egypt 2011/12', *Electoral Studies*, 2012, Vol. 32, s. 372.

⁴² Faris, s. 147.

⁴³ Hassan, s. 372.

⁴⁴ Lisa Blaydes, *Elections and Distributive Politics in Mubarak's Egypt* (New York: Cambridge University Press, 2011), s. 29-41.

⁴⁵ Hala G. Thabet, *Egyptian Parliamentary Elections: Between Democratization and Autocracy*, *Africa Development*, 2006, Vol. XXXI, No. 3, s. 11-24.

Mübarek sonrası Mısır'da karma seçim sistemi uygulanmıştır. 498 kişilik parlamentonun üçte biri Mübarek döneminin mirası olarak iki sandalyeli dar seçim çevrelerinden çoğunluk usulüyle, üçte ikisi ise 4 ila 12 sandalyeden oluşan seçim çevrelerinden nispi temsilin en adil versiyonlarından biri olan Hare kotasıyla, parti listelerinden seçilmiştir.⁴⁶ Yani seçmenler iki ayrı oy vermektedir; bir oyu ikişer vekilin seçildiği dar çevre için, diğer oyu parti listelerinin yarıştığı geniş çevre için kullanmaktadır.

Mübarek sonrası Mısır epey karmaşık bir seçim sistemine sahiptir. Dar çevrelerde ikinci, hatta üçüncü tur oylamaların yapılması mevzu bahis olabilmektedir. Karma sistem seçmenlerin iki ayrı oy kullanmasından ötürü zaten belli bir karmaşıklık ihtiva ederken, dar çevrelerde ikinci ve üçüncü oylama turlarının düzenlenmesi seçim sürecini çok uzatmıştır. 28 Kasım 2011'de başlayan seçim süreci Ocak ayına kadar devam etmiştir.

Okuma yazma oranı yüksek olmayan Mısır'da 2011-12'de yapılan seçimde 2,4 milyon geçersiz oy kullanıldı (yüzde 10'a yakın bir oran).⁴⁷ Seçimde dar çevrelerde rekabet büyük oranda iki İslamcı blok arasında geçti (MK'nın partisi olan Özgürlük ve Adalet Partisi ile Selefilerin El-Nur ittifakı). Buradan seçilen 166 milletvekilinin 108'ini Özgürlük ve Adalet Partisi, 27'sini Selefilere kazandı. Çoğu eski rejimin uzantısı olan 23 bağımsız milletvekilini bir kenara bırakırsak, laik partiler dar çevrelerden yalnızca 8 sandalye kazandılar.⁴⁸ Dar bölgelerde İslamcılar (bilhassa MK) güçlüdür ve genel toplamda da MK bu sayede oy oranlarından daha yüksek oranda vekil çıkartmıştır. Nispi temsilin uygulandığı seçim çevreleri adil sonuçlar vermiştir, ancak başta da belirtildiği gibi buraların sandalye sayısı 4 ila 12 arasında değişmektedir ve 4-5 sandalyeye sahip "görece dar" seçim çevrelerinde, nispi temsil uygulansa dahi, büyük partiler kayırlıdır.⁴⁹ Tüm bu manzaranın sonucunda MK'nın merkezinde yer aldığı –ve MK dışında birkaç liberal ve Nasırcı küçük partiyi içeren– ittifak oyların yüzde 37,5'ini alarak meclisin yüzde 45'e yakını oluşturmuştur.

MK iktidarının devrilmesi sürecini ateşleyen fitil, seçim sistemi üzerine başlayan tartışmalarla yakılmıştır. 2012 Haziran'ında, bağımsız adaylara parlamentoda üçte bir kota ayrılmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi, yapılan seçimleri iptal etmiştir. Bu karar doğrultusunda, yönetimi geçici olarak elinde bulunduran Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi, 15 Haziran 2012'de parlamentoyu feshetmiştir.⁵⁰ Mısır'da seçimlerin

⁴⁶ Mübarek sonrası Mısır'da seçim sistemini ve seçim sürecinin yürütülüş esaslarını düzenleyen Anayasa, Siyasal Hakların Uygulanması Hakkında Kanun, Temsilciler Meclisi Hakkında Kanun ve diğer ilgili kanuni mevzuatta Şubat 2011'den Eylül 2013'e kadar gerçekleşen tüm değişikliklerin madde madde dökümü için bkz. 'Elections in Egypt: The Electoral Framework in Egypt's Continuing Transition: February 2011 – September 2013', *IFES Briefing Paper*, October 2013, http://www.ifes.org/sites/default/files/egypt_briefing_paper_sept_2013_final.pdf (son erişim tarihi: 31/07/2015). Ayrıca bkz. Hassan, s. 370.

⁴⁷ A.g.e., s. 373.

⁴⁸ A.g.y.

⁴⁹ Bu konuda bkz. Arend Lijphart, *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990* (New York: Oxford University Press, 1994), s. 11.

⁵⁰ 'Egypt: Who holds the power?', *BBC*, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18779934> (son erişim tarihi: 18/07/2015).

iptaline ilişkin Anayasa Mahkemesi kararı, 1990 yılında alınan yine aynı yöndeki kararı hatırlatmakta ve seçim sistemi üzerindeki anlaşmazlıkların Mısır siyaseti üzerindeki etkisini göstermesini bakımından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç Yerine: Genel Bir Değerlendirme

Saddam sonrası Irak'ta seçim sistemi orantısallığı yüksek oranda gözeten, partilerin oy ve sandalye oranlarının birbirine yakın olmasını sağlayan bir şekilde tasarlandı. Bu, ülkedeki farklı mezhepsel ve etnik kimliklerin parlamentoda adil biçimde temsilini sağlamış, ancak bir yandan da kimlik siyasetini pekiştirerek siyasal gruplaşmaların büyük oranda etnik/mezhepsel kimliklerin izdüşümü olmasına yol açmıştır. Doğuştan edinilen kimlikleri yatay kesecek siyasal/sınıfsal kimliklerin oluşması konusunda ise seçim sisteminin “yapabileceği” bir şey bulunmamaktadır. Bu da, bir ülkede pekişmiş ve istikrarlı bir demokrasinin oluşması konusunda seçim sisteminin çok önemli bir rol oynamakla beraber etkisinin sınırları olduğuna işaret etmektedir. Sonuçta Irak'ta, ülkenin demografik yapısı göz önüne alındığında son derece dengeli bir parlamentonun oluşmuş olması, Şii-Sünni çelişkisinin 2014'te ülkenin kuzeyinde geniş bir alanı kontrol eden IŞİD ve onunla baş etmeye çalışan Bağdat yönetimi şeklinde keskin bir ikili iktidar yapısına evrilmesine engel olamamıştır.

Mısır'da ise seçim sisteminin nitelikleri kısmen farklıdır, ancak demokrasiye geçiş denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması bağlamında varılan nokta aynıdır. Mübarek sonrası yapılan seçimlerde nispi temsilin uygulandığı çevrelerden orantısız bir sandalye dağılımı çıkmış, ancak dar bölgelerde İslamcılar oy oranlarından daha yüksek oranda sandalye kazanmıştır. Bu da laikler karşısında parlamentoda net bir üstünlük sağlamalarına katkıda bulunmuştur. Öte yandan Mısır'da, her ne kadar bağımsız adaylara kota ayrılmadığı gerekçesiyle seçim sonuçları mahkeme kararıyla geçersiz sayılmış olsa da, krize yol açan asıl etmenin Mursi'nin zaferiyle sonuçlanan cumhurbaşkanlığı seçimi olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Yani genel seçimde uygulanan sistemin Müslüman Kardeşlere sağladığı sınırlı avantaj Mısır'daki siyasal krizin tek sebebi olmadığı gibi, temel sebebi olarak dahi görülmemelidir. Bu durum, seçim sisteminin etkilerinin sınırları konusunda Mısır'ın Irak'la benzeştiği anlamına gelmektedir.

Mısır ve Irak seçim sistemleri konusunda vurgulanması gereken diğer bir benzerlik Anayasa Mahkemesi kararlarının seçim sistemlerindeki değişikliklerde tayin edici rol üstlenmesidir. Bu bağlamda, Irak Yüksek Mahkemesi'nin 2010 yılında, Mısır Anayasa Mahkemesi'nin ise 1990 ve 2012 yıllarında aldığı seçim sistemini iptal kararları, bu iki ülkede siyaseti doğrudan etkilemiştir. Seçim sistemleri üzerinde anayasa mahkemelerinin bu denli belirleyici olması, parlamenterlerin işleyen, çoğulcu ve demokratik bir seçim sistemi oluşturulması konusunda gerekli etkinliği göstermemeleri yahut gösterememelerinde aranabilir.

KAYNAKLAR

- Al-Sheikh, SafaRasulve Sky, Emma (2011) ‘Iraq since 2003: Perspectives on a Divided Society’, *Survival*, 53 (4).
- Antar, Noha (2006) ‘The Muslim Brotherhood’s Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications’ *Euromesco Paper*; 51.
- BBC, ‘Egypt: Who holds the power?’, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18779934> (son erişim tarihi: 18/07/2015).
- Blaydes, Lisa (2011) *Elections and Distributive Politics in Mubarak’s Egypt*, New York: Cambridge University Press.
- Braam, Ernesto H. (2010) ‘All Roads Lead to Najaf: Grand Ayatollah Al-Sistani’s Quiet Impact on Iraq’s 2010 Ballot and Its Aftermath’, *Journal of International and Global Studies*, 2 (1).
- Byman, Daniel (2012) ‘Regime Change in the Middle East: Problems and Prospects’, *Political Science Quarterly*, 127 (1).
- Colomer, Josep M. (ed.) (2004) *Handbook of Electoral System Choice*, Hampshire ve New York: Palgrave Macmillan.
- _____ (2004) ‘The Strategy and History of Electoral System Choice’, *Handbook of Electoral System Choice*, Josep M. Colomer (ed.) içinde, Hampshire ve New York: Palgrave Macmillan.
- _____ (1995) ‘Strategies and Outcomes in Eastern Europe’, *Journal of Democracy*, 6 (2).
- ‘Election Law for the 2010 Council of Representatives Elections’, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Secimler/1/Dosyalar/2010223_Election%20Law%20for%20the%202010%20Council%20of%20Representatives%20Elections.pdf (son erişim tarihi: 15/07/2015).
- ‘Elections in Egypt: The Electoral Framework in Egypt’s Continuing Transition: February 2011 – September 2013’, *IFES Briefing Paper*, October 2013, http://www.ifes.org/sites/default/files/egypt_briefing_paper_sept_2013_final.pdf (son erişim tarihi: 31/07/2015).
- Farris, David M. (2012) ‘Constituting Institutions: The Electoral System in Egypt’, *Middle East Policy*, 19 (1).
- *Freedom House*, ‘Freedom in the World: Country Ratings’, <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world#.VHK-aMnpz8Q> (son erişim tarihi: 24/11/2014).
- Ghanem, As’adve Mustafa, Mohanad (2011) ‘Strategies of electoral participation by Islamic movements: the Muslim Brotherhood and parliamentary elections in Egypt and Jordan’, *Contemporary Politics*, 17 (4).
- Gürseler, Ceren (2010) ‘Will Elections Bring Change to Egypt?’, *Ortadoğu Analiz*, 2 (19-20).

-
- Tadros, Samuel (2012) 'Egypt's Elections: Why the Islamists Won', *World Affairs*, 2.
 - Hassan, Mazen (2012) 'Elections of the People's Assembly, Egypt 2011/12', *Electoral Studies*, 32.
 - Hayden, Jacqueline (2006) *The Collapse of Communist Power in Poland: Strategic misperceptions and unanticipated outcomes*, Oxon ve New York: Routledge.
 - Lijphart, Arend (1994) *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, New York: Oxford University Press.
 - _____ (1999) *Patterns of Democracy*, New Haven: Yale University Press.
 - McLaren, Lauren M. (2008) *Constructing Democracy in Southern Europe: A comparative analysis of Italy, Spain, and Turkey*, Oxon: Routledge.
 - O'Donnell, Guillermo; Schmitter, Philippe C.; Whitehead, Laurence (eds.) (1986) *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe*, Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press.
 - Shehata, Dina (2007) *Islamists and Secularists in Egypt: Opposition, Conflict, and Cooperation*, London: Routledge.
 - Shugart, Matthew Sobergve Wattenberg, Martin P. (eds.) (2001) *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?*, New York: Oxford University Press.
 - Shvetsova, Olga (1999) 'A survey of post-communist electoral institutions: 1990-1998', *Electoral Studies*, 18.
 - Thabet G. Hala (2006) 'Egyptian Parliamentary Elections: Between Democratization and Autocracy', *Africa Development*, XXXI (3).
 - Van der Eijk, Cees; Franklin, Mark N. Franklin (2009) *Elections and Voters*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
 - Visser, Reidar (2014) 'Iraq: Democracy and Electoral Politics in Post-Saddam Era', *Elections and Democratization in the Middle East: The Tenacious Search for Freedom, Justice, and Dignity*, M. Hamadve K. Al-Anani (ed.) içinde, New York: Palgrave Macmillan.
 - Yamao, Dai (2012) 'Sectarianism twisted: Changing cleavages in the elections of post-war Iraq', *Arab Studies Quarterly*, 34 (1).